

Сайлов жараёнини назорат қилиш шакллари ва уни амалга оширишнинг ҳуқуқий кафолатлари

Қўқон шаҳар прокурори ўринбосари

Ганиев Ойбек Хотамович

Сайлов жараёнидаги назорат, авваламбор, мазкур жараёни қонун асосида ўтишини таъминлашга қаратилган. Бу шунинг асосида, сайлов жараёнининг ҳар бир иштирокчиси унга нисбатан қонунчиликда белгиланган ҳуқуқ ва мажбуриятларига риоя этган ҳолда ўз ҳаракатларини амалга ошириши зарур.

Миллий сайлов қонунчилигимиз сайлов жараёнининг барча иштирокчиларини, уларнинг ҳуқуқий мақомидан қатъий назар, ҳаракатларини тартибга солар экан, демак бу бир вақтнинг ўзида ҳам давлат, ҳам нодавлат органларига таалуклидир, чунки сайлов иштирокчилари давлат органи ҳам, нодавлат органи ҳам бўлиши мумкин.

Шу билан бирга, сайлов жараёни сайлов ҳуқуқи билан тартибга солинган ва у конституциявий ҳуқуқга унинг институтларидан бири сифатида кирганлиги муносабати билан назоратнинг асосий вазифаси сифатида, авваламбор, сайловда иштирок этувчи давлат органларига нисбатан қаратилган бўлиши лозим.

Бундан келиб чиқадики, сайлов жараёнидаги назорат функцияси асосан бу жараёни бошқариб борадиган махсус давлат органларининг ташкил этилиши ва фаолиятига нисбатан қаратилган бўлиши лозим. Ўз навбатида сайлов комиссиялари давлат органлари ҳисобланадилар. Демак, назорат биринчи навбатда сайлов комиссияларига шу билан бирга сайлов жараёнининг бошқа иштирокчиларига қаратилган бўлиши керак. Бу ерда, сайлов комиссиялари алоҳида махсус давлат органлари тизимини ташкил этгани учун Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.А.Каримовнинг қуйидаги фикри уларга нисбатан ҳам бевосита таалукли: “... ҳар қандай давлат тизими, унинг аппарати ва маъмурий органлари демократик андозаларга қанчалик жавоб бермасин – барибир ўз кучини, қолаверса, ўз

зўравонлигини ўтказишга ҳаракат қиладиган тизим бўлиб қолаверади. Шунинг учун ҳам давлат идоралари, аввало, унинг маъмурий органлари ва ташкилотлари устидан жамият ҳамда фуқаролар назоратини ўрнатиш бутун дунёда қонунбузарликка, берилган ваколат ва вазифасини суиистеъмол қилишга, коррупцияга қарши, айтилиши вақтда, барча ўзбошимчалик ва волонтаристик қарорларни қабул қилишнинг олдини олишга қаратилган чора-тадбирлар, деб тан олинади”¹.

Назоратнинг иккинчи йўналиши сайлов жараёнининг нодавлат мақомига эга бўлган субъектларига қаратилади. Бундай нодавлат субъектларини икки турга бўлиш мумкин: биринчиси, бу бевосита фуқаролар ва Ўзбекистонда ташкил этилган нодавлат ташкилотлари; иккинчиси, бу хорижий давлатларнинг фуқаролари ва ҳалқаро ҳуқуқнинг субъектлари.

Биринчи гуруҳга субъектлар сифатида фақатгина сайлов кампаниясида қатнашиш ҳуқуқига эга бўлган фуқаролар ва нодавлат ноижорат ташкилотларни киритиш мумкин. Бу ерда сайлов қонунчилигига биноан бундай субъектлар тизими депутатликка номзодлар кўрсатган сиёсий партиялар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва оммавий ахборот воситаларидан иборат. Мазкур субъектлар назоратни ҳам бевосита, ҳам ўзларининг кузатувчилари орқали амалга оширишлари мумкин.

Сайлов жараёнида кузатувчилар фаолиятини ташкил этиш муҳим аҳамият касб этади, чунки бу сайлов жараёни очиқлиги ва ошқоралигининг энг муҳим шартларидан биридир. Ж.Содиқов таъкидлаганидек: “Сайловларни кузатиш шунчаки техник қоида эмас, у инсон ҳуқуқларини рағбатлантириш ва ҳимоя қилишга бевосита кўмаклашади”⁹. Бу борада Ўзбекистон Республикасининг сайлов қонунчилигида сайловларга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш устидан жамоатчилик кузатувини (назоратини) амалга ошириш учун тегишли қафолатлар кўзда тутилган.

Жумладан, кузатув институтининг вазифаси – сайлов тамойилларини, сайловчилар овозларини ҳисоблаб чиқиш тартибини, овоз бериш натижалари

¹ Каримов И. А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т. 10. – Тошкент: Ўзбекистон, 2002. – Б. 325-326.

тўғрисидаги сайлов комиссиялари баённомаларини тўлдириш тартибини бузмаган ҳолда овоз беришни ҳалол ва адолатли ўтказишни таъминлашга кўмаклашишдир.

Кузатув овоз бериш куни участка сайлов комиссиясининг иш фаолияти бошланган вақтдан бошланади ва округ сайлов комиссияси овоз бериш натижалари ҳақидаги баённомани қабул қилганлиги тўғрисидаги хабардан кейин тугалланади.

Ўз вазифаларини сифатлироқ бажариш мақсадида кузатувчига қуйидагилар керак бўлади: авторучка; ёзувлар учун ён дафтарча; тоза қоғоз varaқлари; фото ва видео суратга олиш учун аппаратура; калькулятор; чўнтак фонари; овоз бериш яқунлари тўғрисидаги участка сайлов комиссияси баённомаси бланкасининг нусхалари; уяли алоқа воситалари¹⁰.

Кузатувчи этиб Ўзбекистон Республикасининг 18 ёшга тўлган фуқароси тайинланиши мумкин. Шу билан бирга кузатувчи сайлов қонунчилигини яхши билган шахс бўлиши мақсадга мувофиқдир.

Рўйхатга олинган номзодларни кўрсатган сиёсий партиялар, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари ва кузатувчилар тайинлашга ҳақли.

Сайлов комиссияларининг аъзолари, депутатликка номзодлар ва сайлаб қўйиладиган мансабдор шахслар, уларга бевосита бўйсунувчи шахслар, судьялар, прокурорлар кузатувчи қилиб тайинланишлари мумкин эмас.

Сиёсий партиялар ўз раҳбарий органи тимсолида, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари, оммавий ахборот воситалари раҳбарлари ўз кузатувчилари ҳақида сайловга қадар камида ўн беш кун қолганида округ сайлов комиссияларига маълум қиладилар¹¹. Округ сайлов комиссияси манфаатдор ташкилотлардан, ариза олганидан кейин беш кун мобайнида кузатувчи учун Марказий сайлов комиссияси томонидан белгиланган намунадаги мандатни беради.

Кузатувчи мандати кузатувчининг шахсини тасдиқловчи ҳужжат тақдим қилингандагина ҳақиқийдир.

¹⁰ Содиқов Ж. Кузатувчилар – сайлов жараёнининг фаол иштирокчилари // Демократлаштириш ва инсон ҳуқуқлари. 2004 № 4 (24). В. 53.

¹¹ Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисида сайлов тўғрисида”ги қонуни янги таҳрири // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ахборотномаси. – 2003. – № 9–10. – 132-модда.

Қонунга мувофиқ, Кузатувчи қуйидаги ҳуқуқларга эга: биринчидан, депутатликка номзодлар кўрсатишга бағишланган йиғилишларда, округ ва участка сайлов комиссияларининг мажлисларида ҳозир бўлиш; иккинчидан, сайлов участкасида ҳозир булиш ҳамда тайёргарлик ишларининг боришини, овоз бериш учун сайлов қутиларининг жойлаштирилиши ва муҳрланишини, фуқароларга сайлов бюллетенларининг берилишини кузатиш; учинчидан, овозларни санаб чиқишда ва участка сайлов комиссиясининг баённомаларини тузишда ҳозир бўлиш; тўртинчидан, сайлов натижалари тўғрисидаги ҳужжатларнинг тегишли сайлов комиссияси томонидан тасдиқланган нусхаларини сўраш ва уларни олиш; бешинчидан, агар сайлов участкасида сайлов қонунининг бузилишига йўл қўйилган деб ҳисоблаш учун асос бўлса, ўз кузатувлари тўғрисида юқори сайлов комиссиясига маълум қилиш¹².

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов И. А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т. 10. – Тошкент: Ўзбекистон, 2002. – Б. 325-326.
2. Содиқов Ж. Кузатувчилар – сайлов жараёнининг фаол иштирокчилари // Демократлаштириш ва инсон ҳуқуқлари. 2004 № 4 (24). Б. 53.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги қонуни янги таҳрири // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ахборотномаси. – 2003. – № 9–10. – 132-модда.
4. Ўша жойда.

¹² Ўша жойда.